

Türkiyede Sekülerizmin Kaynakları Alıntı

– Mustafa ESER · 19 Nisan 2023

U. Töre Sivrioğlu

Türkiye’de sekülerizmin kaynakları-1

26 Şubat Pazar 2023

Türkiye’de 1980’lerden itibaren temel gündem maddelerinden biri siyasal İslam’ın yükselişi oldu. O dönemde aydınlar İslami ritüeller ve söylemlerdeki canlanmayı Osmanlıdan günümüze uzanan Batılılaşma, modernleşme, sekülerleşme süreçlerinin başarısızlığının simgesi olarak görmekteydiler. Bu bakış açısına göre toplum kendisine giydirilmiş Batılı kesim deli gömleğine sığmamış ve nihayet özüne dönmeye karar vermişti. Bu yorum hem seküler dünyanın yıkılışına sevinenler hem de ağlayanların ortaklaştıkları temel unsurlardan biriydi. Seküler yaşam, kurumlar ve algılar bizim kültürümüze yabancıydı, bunlar Batıdan ithal edilmişti. Üç beş ‘gavur padişah’ ile cumhuriyet elitleri eliyle toplum bir nebze sekülerleştirilmiş; ama yukarıdan gelen bu müdahale halk nezdinde karşılık bulmadığı için de cumhuriyetin birinci yüzyılı tamamlanmadan sekülerleşme macerası için alarm zilleri çalmaya başlamıştı. İslami eleştiride haklılık payı olduğu muhakkak... Sekülerleşme projesi Osmanlı/Türkiye tarihi boyunca asıl olarak Batılı kaynaklardan beslendi. Dönemin bakış açısı sekülerleşmeyi salt III. Selim ve II. Mahmud döneminde programatik olarak başlayan Batılılaşma macerasına endeksliyordu. Bu durumda bizler tutucu, dindar bir toplumken dışarıdan (Batıdan) gelen rüzgarlar ile sekülerleşmeye zorlanmış bir toplumdük. Bu hem modernistlerin hem de tutucuların ortaklaştıkları yegane noktaydı. Aradaki fark modernistlerin dışarıdan gelen sekülerleştirici etkileri olumlaması; tutucuların ise bunları yermesiydi. Yoksa Osmanlıdan bu yana halkın tutucu ve dindar olduğu ön kabulünü her iki kesim de kabullenmekteydi.

Ben farklı düşünüyorum. Seküler kültür de dinsel kültür gibi bizde zaten içkindi. Batıdan gelen etkiler sekülerizmi daha sistemli ve kurumsal hale getirmiş olabilir. Ama bana göre Osmanlı toplumu hiçbir zaman İslami veya modernist entelektüellerin düşündüğü kadar dindar ve tutucu olmadı. Osmanlı halkının tutucu dindarlardan oluştuğuna dair yorumların çoğu peşin hükümlere dayanıyordu ve bunlar bir nevi oryantalist yaklaşımlardı.

Bu konuya dikkatimi çeken genç yaşta bu dünyadan ayrılan İranlı Marksist düşünür Mansur Hikmet (1951-2002) oldu. Mansur Hikmet ölümünden hemen önceki yıllarda Batılı ve İranlı gazetecilerle yaptığı mülakatlarında İran’ın İslam ülkesi olarak tanımlanmasını hatalı bulduğunu söylemekteydi. Mansur Hikmet’e göre bu ancak ‘kafasında bir Müslüman dünya yaratmış olan fundamentalistlerin veya Batılı oryantalistlerin yaklaşımı’ olabilirdi. Sadece dini kimlikle tanımlanamayacak derecede zengin bir tarih ve çeşitliliğe dayalı bir kültüre sahip olan İran halkı, salt İslami bir toplum olarak tanımlanamazdı ve aslında hiçbir zaman da böyle bir toplum olmamıştı. İran’daki despotik rejimin, bütün baskısına rağmen insanların yukarıdan dayatılan bu İslami kimliği kabullenmemesinin sebebi de buydu. Hikmet oldukça ilginç bir örnek vererek meşhur pop şarkıcısı Guguş’un İran’da Humeyni’den daha çok sevildiğini de söylemekteydi.

Mansur Hikmet'i okuduğumda benzer evrelerden geçen bir toplum olarak bizimkini düşünmemek imkansız gibiydi. Geçmişte nasıl "70 yıllık laik sistemin toplum ilişkilerini geçmişten ve gelenekten koparamadığı" iddia ediliyorsa (ki zaman zaman yazılarımda gelenekten bal gibi kopulduğunu savunuyorum) şimdi de pekala 20 senelik 'anti-seküler' iktidarın yönetiminde de toplumun seküler yaşam biçiminden ödün vermeme konusundaki ısrarından söz edilebilirdi. Tepeden gelen bütün yönlendirmelere rağmen -dindar olarak nitelenenler de dahil- ailelerin çocuklarını imam-hatiplere göndermemekte olduklarına dair sosyolojik araştırmalar yayınlandı. Teoloji okullarında deizmin yaygınlaştığı bizzat İslami aydınlarca bir uyarı olarak dillendirildi. Diyanet'in kadın-erkek halay çekilmesi aleyhine söylemleri özellikle halayı ibadet gibi gören Kürtlerin tepkisine yol açtı. Şenlikli düğünlerden hoşlanmayan İslamcıların alternatif olarak dizayn etmek istedikleri 'İslami evlilik törenleri' halkta karşılık bulmadı (İslami evlilik töreni denilen olguyu cenaze merasimine benzeten ve Anadolu insanının düğünü eğlenceyle eş tuttuğunu kabullenen, 'içeriden' bir eleştiri için İsmail Erdoğan'ın İslamcı Düğünler başlıklı yazısına bakabilirsiniz). Alkole karşı mücadele başarısızlıkla sonuçlandı ve milletimiz evde alkol üretme konusunda ileride dünya çapında kimya Nobelleri alabilecek yetenekler yetiştirmeye başladı. Türkiye'de katılım adıyla perdelenen İslami bankacılık çabası da başarılı olmadı. Günümüzde mevduatını bu bankalara yatıranların bütün banka müşterilerine oranı sadece yüzde 5'te kaldı. Katılım bankalarının müşteri bulamaması nedeniyle din görevlilerinin maaşlarının bu bankalara yatırılmasına karar verildi ve bu karar din görevlilerinin de şikayetlerine yol açtı. Çocuklara dönük çeşitli istismarların dini referanslarla savunulmaya çalışılması her yönüyle ters tepti ve her kesimden insanın tepkisine sebep oldu vb. Zaten bu tepkilerin sosyolojik açıdan önemi sadece 'laikçilerden', 'beyaz Türklerden' değil kendini mütedeyyin addedenlerden de gelmesiydi.

Özetle millet tüm ideolojik yönlendirme, baskı ve özendirmelere rağmen tutucu neo-İslamist bir hayat tarzına ikna edilemedi. Toplumun popüler ikonları dahi değişmedi. Sınır ötesi operasyonlara destek alabilmek için hükümet ehlinin çağırıldığı sanatçılara -ikonik modellere- bakıldığında durum net olarak anlaşılabilir. Kamuoyunun desteği için çağrılan kişiler normal şartlarda tutucu/dindar ideolojinin en hazzetmeyeceği kişilerden oluşuyor. Daha önceki bir yazımızda değindiğimiz üzere yardıma çağrılan bu ikonların hemen hepsi 'İslami değerlere' en uzak kişilerden oluşmakta. Bu manzara Mansur Hikmet'in Guguş'un Humeyni'den daha birleştirici bir ikon olduğunu söylemesiyle uyuyor.

Peki, bunun sebebi ne? Türkiye'de seküler kültür neden sanıldığından daha kuvvetli ve dirençli çıktı? Bence sosyologlar artık bu konuya eğilmeliler. Benim gibi arkeoloji/tarih eğitimi almış kişiler bu durumun mazideki sebeplerini irdeleyebilir ama daha sağlıklı sonuçlar sosyolojik/antropolojik araştırmalarla ortaya çıkacaktır. Ben kendi payıma şöyle bir adım atayım ve Türkiye'de namaz kılma oranlarını yorumlamaya çalışayım. Türkiye'de namaz kılma oranlarıyla ilgili anketler -bu tür anketlere katılanların dürüst olma konusunda çekincelerini ayrı tuttuğumuzda dahi-"yüzde 99'u Müslüman" olarak görülen bir ülke için hayli düşük. Milliyet Gazetesi'nin 2012'de yayınladığı bir ankette, katılımcıların yüzde 27'si beş vakit namaz kıldığını söylerken; yüzde 23'ü ise hayatında hiç camiye gitmediğini belirtmiş. Diyanet'in yaptığı bir araştırmaya (2014) göre ise Türkiye'de beş vakit namaz kıldığını belirtenlerin oranı yüzde 42, Cuma namazına düzenli olarak gittiklerini söyleyenlerinki ise yüzde 57. Halkın yüzde 7,2'si ise hiç namaz kılmadığını söylemiş.[1] Gerçi Diyanet'in anketleri bu tür konularda pek

bir iyimser. Mesela yine Diyanet anketine göre halkın yüzde 82'si hayatında hiç şans oyunu oynamamış. Halkın sadece yüzde 2,3'ü düzenli, yüzde 13'ü ise "ara sıra" toto, loto, piyango vb oynamaktaymış.

[2]Yani bizim gözümüzle gördüğümüz Nimet Abla kuyrukları, at yarışları, iddia bayileri, lotolar, totolar hepsini ayakta tutan halkın yüzde 2,5'uymuş. Elbette şans oyunlarından alınan vergilerde son senelerdeki anormal yükseliş Diyanet raporlarını çürütmekte. 2017'den 2021 yılına 5 yıllık dönem zarfında şans oyunlarından alınan vergideki artış oranı yüzde 513 olmuş. Devlet-i Âlimiz 2021'de bu 'gayr-i İslami' oyunlardan 6 milyar lira vergi toplamış. Vergi oranları bu oyunlarda ortalama yüzde 7,5 dolayındaymış. Bu durumda 2021'de şans oyunlarına halkımız 100 milyar lira yatırmış. Yüzde 82'si 'hayatında hiç şans oyunu oynamamış' bir millet için çok ilginç bir başarı.

Diyanet kadar iyimser olmayan Yeni Akit (2016) ise Türkiye'de beş vakit namaz kılanların oranının en 'bonkör' anketlerde bile yüzde 30'u geçmediğini belirtmekte. "Türkiye'nin yüzde 70'inin namaz kılmadığını, düzenli namaz kıldığını söyleyenlerin de yüzde 70'inin sabah namazına kalkmadığını haberleştiren Yeni Akit'in yakın tarihli bir haberine göre de (2021) tüm vakitlerin namazını kılanların oranı yüzde 24,4 imiş.

Buradan çıkarılan sonuç, Türkiye'de halkın İslam'ın en önemli şartlarından birini yerine getirmediğidir. Peki bu sonuç ne anlama gelmektedir? İslami basın, müteessir bir dille verdiği bu sonuçlardan "insanları dinden uzaklaştıran laikliği, seküler-modernleşmeyi, Batılılaşmayı vb." sorumlu tutuyor. Acaba bu doğru mu? Böyle olsaydı, anketlere katılan kişilerin 'ladini' insanlar olarak etiketleyebilirdik. Ama öyle değil. Anketlere katılanlar Tanrıya inandıklarını (yüzde 94) ve atalarının mezarlarını düzenli olarak ziyaret ettiklerini (yüzde 88) belirtmektedirler.

Beş vakit namaz kıldığını söyleyenler yüzde 20'lerde kalırken çoğu fıkıh ekolünün pek önem vermediği mezar ziyaretleri neden yüzde '90'lara yakın. Türkiye'de hayatında hiç camiye gitmemiş insan bulabiliyorsunuz, ama babasının mezarını ziyaret etmeyi bulamıyorsunuz. Bunun sebebi nedir? Bana göre bunun açıklaması Türkler arasında yaşamakta olan, Orta Asya'dan kalan gelenekler. Bilindiği üzere İslam öncesi Türklerde ibadethane ve düzenli-zamanlı ibadet gibi kavramlar yoktu. Ama mezarlar, atalar kültü, kurganlar, balballar, dilek ağaçları vb. çok önemliydi. Bu nedenle kümbet ve türbeler, yatırlar İslamdan sonra da en önemli toplanma merkezleri olmaya devam ettiler. Mesela Arabistan'daki Vahhabiler buraları putyeri olarak görüyorlardı ve Arabistan'da, Suriye ve Irak'ta egemen oldukları hemen her yerde türbeleri, yatırları yok ettiler, dilek ağaçlarını kestiler. Oysa Türkiye'de türbeler, yatırlar camilerden daha fazla ziyaretçi toplayabiliyor. Mezar ve ata kültürünün gücü bana göre Türklerin tarihinin derinliklerinde yatıyor. Bunlar elbette benim görüşlerim. Eski Türk kültürü üzerine çalışanlar eksik olduğum noktaların altını çizebilirler.

Eski Türklerde din adamı tipi bulunmadığı için, Türkler Müslüman olduktan sonra da ulemayla pek anlaşamadılar. Ama bana göre şamanik geleneğin tezahürü olan ermiş-evliya tabakasına her zaman saygı duyular. "Ortodoks İslam'ın" çok sayıda karısı, dükkanı, serveti, malı mülkü olan alim/molla tipiyle uzlaşamadılar; ama tekkede bir lokma bir hırka yaşayan, dünyadan elini eteğini çekmiş ermiş tipini benimsediler. Hala da din görevlilerinden bu mütevazılığı beklemekteler. O nedenle günümüzde gösteriş içinde yüzen ulema tipini benimseyemiyor, daha doğrusu bu duruma bir anlam veremiyorlar. Çünkü alim, ulema denildiğinde akıllarına Horasan erenleri, Hoca Ahmed Yeseviler, Yunuslar, Hacı

Bektaşlar, Hacı Bayram Veliler gibi bu dünyanın malını mülkünü elinin tersiyle itmiş insanlar geliyor. Bu sebeple şu kadar milyonluk otomobille gezen, yedi yıldızlı tesislerde kalan, gelirleri ülke bütçeleriyle yarışan din adamlarını kültürel genlerinde bir yere yerleştiremiyorlar. Burada bir hata olduğunu Voltaire ya da Montesquieu üzerine yaptıkları okumalardan çıkarsamıyorlar. Onlara bunu fısıldayan geçmişin ruhu ve kültürel genleri. İslamcı aydınların sanırım anlamak istemedikleri gerçek bu. İnsanların mal mülk düşkünü din adamlarına, tarikat şeyhlerine gösterdikleri tepkileri sadece onların 'Baticı-modern' kimliklerinden kaynaklandıklarını sanıyorlar. Ulemaya karşı güvensizliğin, 'laikçilerin' anti-propagandasının bir sonucu olmadığını, tam aksine Anadolu halkının zihninin bir köşesine kazındığını kabul etmek istemiyorlar.

Bu yazıyı, tam da bu konuyla ilgili olan ve Yıldırım Bayezid devrinde geçen eğlenceli misalle bitireceğim (bundan sonra da bu türden anlatılara zaman zaman yer vereceğim). Olayı anlatan Osmanlı tarihçilerinden Neşri (1450-1520). Günümüz Türkçesiyle özetliyorum. Denilir ki bir vakitler, Osman Gazi ve Orhan Gazi zamanında kadılar hep dürüst insanlarmış (mefasidden müberra imişler). Ancak sonraları hile hurda ve rüşvet kadılar arasında yayılmış. Sonunda bunların rüşvetçiliğinden fesatçılığından yılan halk şikayetçi olmuş. Şikayetler Sultan Bayezid'e vardığında, Bayezid "Ne kadar kadı varsa toplayıp (cem idüb), Yenişehirde cümlesini bir eve doldurup yakın (tolayına odun yığub od ura) taki bu zalim kadı cümlesi yanalar" demiş. Çevredekiler "aman sultanım yapmayın etmeyin" diye yalvarmışlar. "Bu kadılar yanarsa halimiz nice olur, kadısız, imamsız ne yaparız, davalara kim bakacak, halka dinini imanını kim öğretecek" demişler. Herkesin güvendiği Arap namı Hoca söz istemiş. Hünkarım demiş siz bunları dinlemeyin. Verin hepsine odu gitsin. Bana da müsaade edin, gidip İstanbul'a varayım, Tekfur'dan (Bizans imparatoru) ruhban (papaz) isteyeyim demiş. Bayezid Arap Hoca'ya dönüp "Bre devletsüz ruhbanları neylersin (ne yapacaksın)" diye sormuş. Arap Hoca demiş ki "Hünkarım ruhbanları kadı idelüm. Bu ruhbanlar okumuş bilgili adamlardır. Hem de dürüst ve namuslu insanlardır. Hem madem kadıları kırıp Kuran hükmünü yok edeceğiz en azından bunlar İncil ehlidir. Bari kullarına İncil öğretirler" demiş. Yani Arap Hoca bu yolla "Kadıları yakarsak din, iman da elden gider, bu adamlara da elimiz mecbur" mesajı vererek padişahı korkutup kararı durdurmuş. O zaman Sultan Bayezid "E peki ne yapacağız, bu adamların rüşvet ve fesatını nasıl durduracağız" diye sorunca Arap Hoca, "efendim bunların düşelikleri (kazançları) azdır, ondan böyle yaparlar" demiş, Sultan da kadıların varidatlarını arttırmış.[3]

Bence bu anlatı -elbette bir mit olmakla birlikte- hem Osmanlı'nın hem de Cumhuriyetin din adamlarıyla olan tuhaf ilişkisini özetlemekte. Devlet ricali ne diyanetle yapabiliyorlar ne de diyanetsiz. Diyanet giderse din iman da gider diye panikliyorlar. Ama diyaneti de ancak varidat musluğunu açarak ellerinde tutabiliyorlar. Musluk ise havuz problemlerine konu olacak derecede açıldıkça açılıyor o da başka mesele.

<https://www.gazeteduvar.com.tr/turkiyede-sekulerizmin-kaynaklari-1-makale-1605401>